

STUDIA NAUK TEOLOGICZNYCH
TOM 14 (2019)

DOI 10.31743/snt.2019.14.13

KS. ADAM MAGRUK

Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie

<https://orcid.org/0000-0001-9468-624X>TEOLOGICZNO-LITURGICZNY WYMIAR OSTATNIEJ NIEDZIELI
PRZYGOTOWAWCZEJ DO WIELKIEGO POSTU W KOŚCIELE
PRAWOSŁAWNYM

Wielki Post zajmuje w tradycji prawosławnej miejsce wyjątkowe. Oprócz elementów wystroju wewnętrznego świątyni, spośród których najbardziej dostrzegalne stają się przyćmione światło oraz ciemne szaty liturgiczne duchownych, radykalnie zmienia się również porządek i specyfika nabożeństw. Pełna Liturgia Eucharystyczna sprawowana jest jedynie w soboty i niedziele¹. Teksty liturgiczne Świętej Czterdziestnicy pełne są głębokich myśli teologicznych, przesyconych duchem pokajania, skruchy oraz wskazania na stopnień upadku duchowego, jakiego dopuścił się człowiek, jak też przyczyn zerwania jego relacji z Bogiem.

Osobliwość tego czasu dostrzega się już w tzw. okresie przygotowawczym do niego. Już na kilka tygodni przed rozpoczęciem Wielkiego Postu w trakcie niedzielnych liturgii czytane są wybrane na ten czas perykopy ewangeliczne, od tematów których same niedziele biorą swoje nazwy. Są to kolejno niedziele o: Zacheuszu (Łk 19, 1–10)², celniku i faryzeuszu (Łk 18, 10–14), synu marnotrawnym (Łk 15, 11–32), Sądzie Ostatecznym (Mt 25, 31–46) oraz przebaczenia win (Mt 6, 14–21). Analizie tej ostatniej poświęcono niniejsze opracowanie.

ISTOTA PRZEBACZENIA BLIŹNIM

Jedną z nazw ostatniej niedzieli przygotowawczej do Wielkiego Postu to „niedziela przebaczenia win”. Już pierwsze wersety ewangelicznego czytania bezpośrednio wskazują na główne przesłanie, które mu przyświeca: „Jeśli bowiem

¹ Jednym z wyjątków jest np. święto Zwiastowania Bogurodzicy. W tym przypadku w jakikolwiek dzień tygodnia wypadnie święto, sprawowana jest Boska Liturgia.

² Cytaty z Pisma Świętego podano za: *Biblia Tysiąclecia. Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*, Poznań: Pallotinum²2000.

przebaczycie ludziom ich przewinienia, i wam przebaczy Ojciec wasz niebieski. Lecz jeśli nie przebaczycie ludziom, i Ojciec wasz nie przebaczy wam waszych przewinień” (Mt 6, 14–15)³.

Jako pierwszy bezwzględny warunek rozpoczęcia postnego trudu Chrystus zaleca przebaczenie drugiemu człowiekowi zła, którego dopuścił się on wobec „mnie”. Co to jednak znaczy wybaczyć? Czy „zapomnieć”? Wydaje się, że nie – jak można bowiem puścić w niepamięć np. zabójstwo bliskiej osoby? Wybaczenie nie polega z całą pewnością na banalizacji zła, lecz na realnej próbie walki i zwycięstwa nad nim. Wybaczenie to sztuka odrzucenia od siebie zasady „oko za oko, ząb za ząb”. Darowanie winy oznacza gotowość okazania miłosierdzia pomimo różnic i pełną cierpliwości modlitwę za wrogów i siebie samego, aby Bóg uwolnił moje rozgoryczone serce. Warto w tym miejscu odwołać się do etymologii terminu greckiego, w którym czasownik oznaczający przebaczenie brzmi: *συγχωρώ*. Składa się on z dwóch członów: *σύν* – „współ”, „razem”, „z”, „wraz z”, oraz *χώρος* – „miejsce”, „plac”, „przestrzeń”, „pomieszczenie”. Przebaczyć to zatem nic innego jak uczynić w swoim sercu i całym życiu miejsce dla nieprzychylnego bliźniego i starać się żyć razem z nim w zgodzie⁴. Istotę przebaczenia doskonale oddaje również francuskie słowo *pardon*, pochodzące od *parfait* – „doskonały” i *don* – „dar”. Innymi słowy, przebaczenie jawi się jako doskonały dar, akt miłosierdzia, a nie sprawiedliwości. Tę ideę wyraża przypowieść o nielitościwym dłużniku (Mt 18, 23–35), z której wynika jasno, że przebaczenie polega na hojnym darowaniu długu winowajcy, bez chęci odwetu. „Darowałem ci cały ten dług” – deklaruje król swojemu dłużnikowi (Mt 18, 32)⁵.

W innym miejscu Ewangelii Boski Nauczyciel koreluje zagadnienie przebaczenia z zagadnieniem modlitwy. „A kiedy stajecie do modlitwy, przebaczcie, jeśli macie co przeciw komu, aby także Ojciec wasz, który jest w niebie, przebaczył wam przewinienia wasze” (Mk 11, 25). To oznacza, że wyznacznikiem owocnego postu, a co za tym idzie także czystej i miłej Bogu modlitwy⁶, jest szczerze odpusz-

³ Pozostała część wyznaczonej na tę niedzielę perykopy odnosi się do tego, jak rozpoczynający się post powinien wyglądać w praktyce: „Kiedy pościecie, nie bądźcie posępni jak obłudnicy. Przybierają oni wygląd ponury, aby pokazać ludziom, że poszczą. Zaprawdę, powiadam wam: już odebrali swoją nagrodę. Ty zaś, gdy pościsz, namaść sobie głowę i umyj twarz, aby nie ludziom pokazać, że pościsz, ale Ojcu twemu, który jest w ukryciu. A Ojciec twój, który widzi w ukryciu, odda tobie” (Mt 6, 16–18).

⁴ A. Magruk, *Wybrane elementy życia liturgicznego w nauczaniu świętego Marka biskupa Efezu Eugenikosa*, Projekt badawczy (etap III), finansowany z dotacji celowej na prowadzenie badań naukowych i prac rozwojowych, służących rozwojowi młodych naukowców oraz uczestników studiów doktoranckich w Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie (2016), Warszawa 2016, mps w bibliotece Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie, s. 8.

⁵ H. Wejman, *Miłosierdzie Boga a duch skruchy i wybaczenia w życiu człowieka*, „Colloquia Theologica Ottoniana” 2 (2016), s. 192.

⁶ O. Eusevios Vittis zauważa, że: „Modlitwa jest pracownią miłości i zgody międzyludzkiej”. Αρχιμ. Ευσεβίος Βίττης, *Αναβάσεις*, Αθήνα: Έλαφος 1975, s. 153.

czenie drugiemu człowiekowi. Św. Teofan Zatwornik w swym komentarzu do słów Zbawiciela apeluje z pewną dozą liryzmu: „Jakże prostą jest droga do zbawienia! Wybaczone zostają tobie grzechy, pod warunkiem przebaczenia przewinień przeciwko twemu bliźniemu. To oznacza, że twój los znajduje się w twoich rękach [...]. Dzień przebaczenia, jakież to wielki i niebiański dzień Boży! Gdybyśmy go wszyscy wykorzystali jak należy, wówczas uczyniłby on z naszych chrześcijańskich wspólnot rajskie przybytki, a ziemia złałaby się z niebem”⁷.

Przebaczenie jest działaniem dwuwektorowym. Z jednej strony, wybacząc innym, człowiek odpuszcza również samemu sobie. Z drugiej z kolei, „jeśliby ktoś mówił: «miłuję Boga», a brata swego nienawidził, jest kłamcą, albowiem kto nie miłuje brata swego, którego widzi, nie może miłować Boga, którego nie widzi” (1 J 4, 20). To dlatego starzec Agaton nigdy nie udawał się na nocny odpoczynek, mając coś przeciwko komukolwiek. Nie dopuszczał również do sytuacji, kiedy ktoś inny szedł spać mając coś przeciwko niemu⁸.

W opinii św. Cypriana z Kartaginy w procesie przebaczenia – szczególnie ze strony skrzywdzonego – nieodzowna okazuje się łagodna cierpliwość, zwyciężająca zniewagi i obrazy doznawane od ludzi. Cyprian podkreśla, że ci, którzy przebaczą, nie powinni być surowi ani twardzi, ani też nieludscy w postępowaniu z braćmi, lecz zobowiązani są, w myśl Pawłowego pouczenia, „ze smutnymi się smucić, z płaczącymi płakać” (Rz 12, 15), pomagać i podnosić ich pociechą miłości; nie powinni obchodzić się z grzesznikami szorstko i zawzięcie⁹. Jednocześnie św. Cyprian akcentuje, że przebaczący powinien być surowy oraz wymagający. Zobowiązany jest wykazywać odpowiednią skruchę za grzechy, mocniejszą niż na to zasługuje grzesznik. Cechy te posiadają znaczenie lecznicze i pomagają w osiągnięciu zdrowia duchowego¹⁰.

Z kolei św. Jan Chryzostom łączy zagadnienie przebaczenia bezpośrednio z kontekstem Wielkiego Postu, trafnie zauważając: „W trakcie Czterdziestnicy zazwyczaj wszyscy pytają o to, kto i ile tygodni pościł. Od jednych usłyszeć można, że przestrzegali post dwa tygodnie, od drugich, iż trzy, a jeszcze inni odpowiedzą, że przez cały ten okres. Jaką jednak korzyść otrzymamy, jeśli przeżyjemy go bez dobrych uczynków? Jeśli ktoś powie tobie: pościłem czterdzieści dni, odpowiedz mu wówczas: «A ja miałem wroga i pogodziłem się z nim, miałem w zwyczaju używać złych słów i odszedłem od tego...»”¹¹. Zdaniem ks. Aleksandra Schmemanna przebaczenie jest „pierwszym wyłomem fortecy grzechu”¹², do duchowej

⁷ Свят. Феофан Затворник, *Мысли на каждый день года по церковным чтениям из слова Божия*, Москва: Отчий Дом 2012, s. 36.

⁸ M. Starowiejski, *Czego mogą nas nauczyć Ojcowie Pustyni*, Kraków: List 2006, s. 18.

⁹ Cyprianus Carthaginiensis, *Liber de lapsis*, PL 3, 478–479.

¹⁰ Cyprianus Carthaginiensis, *Liber de lapsis*, 476–477.

¹¹ Ιωάννου Χρυσοστόμου, *Περί νηστείας*, PG 62, 736.

¹² A. Schmemmann, *Wielki Post*, tłum. A. Kempfi, Białystok: Orthdruk 1990, s. 30.

walki z którym w sposób szczególny w okresie postu namawia Kościół¹³. „To, że przebaczam – kontynuuje wymownie teolog – równa się temu, że między mną i moim «nieprzyjacielem» rozbłyśnie zorza Bożego przebaczenia. Przebaczenie to przekreślenie moich «rozrachunków» z ludźmi, pozostawienie ich Chrystusowi. W ogóle przebaczenie to tyle, co wkroczenie Królestwa Bożego w ten grzeszny upadły świat”¹⁴.

Teksty liturgiczne również wyraźnie przypominają, że zamysł prawdziwego postu zawiera się w dążeniu do pełnego pojednania na linii człowiek–człowiek. Jeden z tekstów liturgicznych głosi: „Jak oddaliliśmy od siebie mięsa i inne pokarmy, tak i unikajmy wszelkiej wrogości do bliźnich, nierządu, kłamstwa i wszelkiego zła”¹⁵. Inny troparion mówi nie mniej dobitnie: „Tak powinniśmy pościć: nie we wrogości i walce, nie w zawiści i zazdrości, nie w pysze i ukrytym fałszu, ale w pokorze, jak Chrystus”¹⁶. Nie powinno w tym aspekcie umknąć uwadze także poniższe wezwanie Kościoła: „Pośćmy przyjemnym postem, miłym Panu, a prawdziwym postem jest odrzucenie złych rzeczy, powstrzymanie języka, odrzucenie gniewu, odłączenie żądz, obmowy, fałszu, naruszania przysięgi, tych spraw odrzucenie jest prawdziwym i przyjemny”¹⁷.

Wieczorem w niedzielę przygotowawczą do Wielkiego Postu w świątyniach sprawowana jest Wielka Wieczernia z tzw. obrzędem przebaczenia win. Kapłan sprawujący nabożeństwo na samym początku przywdziewa jasne szaty liturgiczne. Tuż po aklamacji obwieszczającego początek postu prokimenona („Nie odwracaj,

¹³ Charakterystyczne wydają się: „Nadszedł teraz czas wysiłków, pole bitewne postu, wszy-scy zacznijmy go gorliwie, przynosząc Panu jako dary cnoty”. *Troparion 1 pieśni kanonu jutrzni poniedziałku pierwszego tygodnia Wielkiego Postu*, [http://www.liturgia.cerkiew.pl/pages/File/docs/czatek-02-poniedzialek\[1\].pdf](http://www.liturgia.cerkiew.pl/pages/File/docs/czatek-02-poniedzialek[1].pdf) [dostęp: 14.12.2018 r.]. „Radośnie spotykajmy początek postu, wierni, i nie smućmy się, ale obmyjmy nasze oblicza wodą wstrzemięźliwości, błogosławiąc i wywyższając Chrystusa na wieki”. *Troparion 8 pieśni kanonu jutrzni poniedziałku pierwszego tygodnia Wielkiego Postu*, [http://www.liturgia.cerkiew.pl/pages/File/docs/czatek-02-poniedzialek\[1\].pdf](http://www.liturgia.cerkiew.pl/pages/File/docs/czatek-02-poniedzialek[1].pdf) [dostęp: 14.12.2018 r.]. „Dzień postu niech będzie dla ciebie odrzuceniem grzechu, duszo, i ku Bogu znakiem i zarazem zaprzyjaźnieniem, abyś unikała złych przepaści i umiłowiała tylko te drogi, które wiodą do pokoju Bożego”. *Troparion trójpieśni 9 pieśni kanonu jutrzni poniedziałku pierwszego tygodnia Wielkiego Postu*, [http://www.liturgia.cerkiew.pl/pages/File/docs/czatek-02-poniedzialek\[1\].pdf](http://www.liturgia.cerkiew.pl/pages/File/docs/czatek-02-poniedzialek[1].pdf) [dostęp: 14.12.2018 r.]. „Przyjdźcie, jak Pan postem zabił wroga, tak i my skruszmy jego strzały i zasadzki. «Idź precz ode mnie, szatanie», niech mów i każdy, gdy chce nas kusić”. *Troparion trójpieśni 9 pieśni kanonu jutrzni wtorku pierwszego tygodnia Wielkiego Postu*, [http://www.liturgia.cerkiew.pl/pages/File/docs/poczatek-03-wtorek\[1\].pdf](http://www.liturgia.cerkiew.pl/pages/File/docs/poczatek-03-wtorek[1].pdf) [dostęp: 14.12.2018 r.].

¹⁴ A. Schmemmann, *Wielki Post*, s. 30.

¹⁵ *Troparion 9 pieśni kanonu jutrzni poniedziałku seropustnego*, [http://www.liturgia.cerkiew.pl/pages/File/docs/triod-02-przedposcie\[2\].pdf](http://www.liturgia.cerkiew.pl/pages/File/docs/triod-02-przedposcie[2].pdf) [dostęp: 21.12.2018 r.].

¹⁶ *Troparion 8 pieśni kanonu jutrzni wtorku seropustnego*, [http://www.liturgia.cerkiew.pl/pages/File/docs/triod-02-przedposcie\[2\].pdf](http://www.liturgia.cerkiew.pl/pages/File/docs/triod-02-przedposcie[2].pdf) [dostęp: 21.12.2018 r.].

¹⁷ *Stichera na stichownie na wieczeni poniedziałku pierwszego tygodnia Wielkiego Postu*, [http://www.liturgia.cerkiew.pl/pages/File/docs/czatek-02-poniedzialek\[1\].pdf](http://www.liturgia.cerkiew.pl/pages/File/docs/czatek-02-poniedzialek[1].pdf) [dostęp: 14.12.2018 r.].

Panie, oblicza Twojego od Twego sługi [...]”¹⁸) w świątyni gasną wszystkie światła, zaś duchowny zmienia szaty na kolor ciemny. Pod koniec wieczerni czytana jest modlitwa „Władco wielce miłosierny [...]”¹⁹, po której prezbiter prosi zgromadzonych o wybaczenie, mówiąc: „Błogosławcie Ojcowie święci i przebaczcie mi grzesznemu”. Z prośbą o darowanie win zwracają się do siebie wszyscy wierni obecni w świątyni.

Tego wieczoru istnieje również praktyka śpiewania tzw. sticher Paschy²⁰, które kończą się słowami: „Darujmy wszystko w Zmartwychwstaniu!”. Zwyczaj ten bierze swój początek z czasów, kiedy mnisi opuszczali swoje klasztory i udawali się na całe 40 dni na pustynię w ustronne miejsca, gdzie spędzali post w surowej ascezie i modlitwie. Z uwagi jednak na to, że nikt z nich nie miał pewności, czy będzie mu dane szczęśliwie powrócić do monasteru na święto Zmartwychwstania i przeżywać jego radość, przed wyjściem prosili swoich współbraci o przebaczenie swoich win, jak też wysłuchiwali sticher zwiastujących bliski cel wielkopostnej wędrówki. Ich powrót najczęściej miał miejsce w sobotę sprawiedliwego Łazarza²¹. Świadczy o tym kilkakrotnie powtarzana stichera niedzieli Wejścia Chrystusa do Jerozolimy, która brzmi: „Dzisiaj łaska Świętego Ducha nas zgromadziła i wszyscy wzięwszy krzyż Twój, mówimy: Błogosławiony, który idzie w imię Pańskie!

¹⁸ *Prokimenon w niedzielę seropustną wieczorem*, [http://www.liturgia.cerkiew.pl/pages/File/docs/triod-02-przedposcie\[2\].pdf](http://www.liturgia.cerkiew.pl/pages/File/docs/triod-02-przedposcie[2].pdf) [dostęp: 14.12.2018 r.].

¹⁹ Modlitwa w niedzielę seropustną wieczorem zaczerpnięta została z nabożeństwa Wielkiego Powieczerza, *Porządek Wielkiego Powieczerza*, <http://www.liturgia.cerkiew.pl/pages/File/docs/hora-09-powieczerze.pdf> [dostęp: 14.12.2018 r.].

²⁰ „Niech wstanie Bóg i rozproszą się wrogowie Jego. Pascha święta nam dziś zajaśniała, Pascha nowa, święta, Pascha tajemna, Pascha najczcigodniejsza! Pascha – Chrystus Zbawiciel! Pascha nieskalana! Pascha wielka! Pascha wiernych! Pascha otwierająca nam bramy raj! Pascha uświęcająca wszystkich wiernych! Jak dym się rozwiewa, tak niech się rozwieją, jak wosk się rozplywa przy ogniu. Przyjdźcie po widzeniu niewiasty głosicielki dobrej nowiny i powiedzcie Syjonowi: «Przyjmij od nas radość głoszenia zmartwychwstania Chrystusa! Śpiewaj, tańcz i raduj się Jerozolimo, zobaczysz Króla Chrystusa wychodzącego z grobu, jako Oblubieńca». Tak niech zginą przed obliczem Boga grzesznicy, a sprawiedliwi niechaj się rozradują. Niewiasty z wonnościami wczesnym rankiem stanęły przed grobem Dawcy życia, znalazły Anioła siedzącego na kamieniu, i ten im zwiastował, tak mówiąc: «Po cóż żywego szukacie pośród martwych? Po cóż oplakujecie Niezniszczalnego jako zniszczalnego? Idźcie, i głoscie Jego uczniom». Oto dzień, który uczynił Pan, radujmy się w nim i weselmy. Pascha piękna, Pascha, Pascha Pańska! Pascha najczcigodniejsza nam zajaśniała! Pascha, radośnie obejmijmy jeden drugiego! O Pascha! Wybawienie z trosk, bowiem dzisiaj z grobu, jak z pałacu, zajaśniał Chrystus, niewiasty radością napełnił, mówiąc: «Głoscie apostołom!». Chwała Ojcu i Synowi i Świętemu Duchowi, i teraz i zawsze i na wieki wieków. Amen. Zmartwychwstania dzień! Rozjaśnijmy twarze w radości! Objmijmy jeden drugiego! Powiedzmy, bracia, do nienawidzących nas: «Darujmy wszystko w Zmartwychwstaniu!» I tak zawołajmy: «Chrystus powstał z martwych, śmiercią podeptał śmierć, i będącym w grobach życie dał»”. *Stichery Paschy jutrzni w Świętą i Wielką Niedzielę Paschy*, <http://www.liturgia.cerkiew.pl/pages/File/docs/n-02-tydzien-paschalny.pdf> [dostęp: 21.12.2018 r.].

²¹ W tradycji prawosławnej to dzień poprzedzający niedzielę palmową.

Hosanna na wysokościach!”²². Autorami tych słów mieli być wspomniani mnisi. Stanowiły one znak ich wdzięczności za okazane Boże miłosierdzie i szczęśliwy powrót do klasztoru.

Wezwanie do ciągłego przebaczenia swym winowajcom nie kończy się tylko na ostatniej niedzieli przygotowawczej do Czerdziesiąticy. Ma być ona jedynie wezwaniem do podobnego zachowania wobec bliźnich podczas całego okresu Wielkiego Postu. Przejawia się to m.in. w treści sprawowanych nabożeństw. Dla przykładu, jeden z ostatnich tekstów wygłaszanych przez kapłana podczas sprawowanego od poniedziałku do piątku Wielkiego Postu Wielkiego Powieczera brzmi dokładnie tak samo, jak kończyła się wyżej wspomniana wieczernia²³. Co ciekawe, tymi właśnie słowami kończy się także tzw. obrzęd typika (cs. *Изобразительны*) w Wielką Środę. Wyjątkowo w tym przypadku prośba o darowanie win zajmuje – wraz z modlitwą „Władco wielce miłosierny” – miejsce tzw. „rozesłania” (cs. *odnym*), przeznaczonego na to nabożeństwo. Dzieje się tak z kilku względów. Po pierwsze, owe wezwanie kapłana jawi się nie tylko jako prośba i wezwanie do naśladowania go przez wiernych. Jest ono niejako zapytaniem: W jaki sposób urzeczywistniliśmy podczas postu słowa Chrystusa z opowiadania o Sądzie Ostatecznym, które słyszeliśmy podczas jednej z przygotowawczych do niego niedziel? Czy nakarmiliśmy głodnego? Czy pomogliśmy znajdującemu się w potrzebie? Innymi słowy: Czy byliśmy dla człowieka człowiekiem?. Czy potrafiłmy wybaczyć zadane nam krzywdy? To właśnie dlatego w Wielki Wtorek podczas Liturgii Upřednio Uświęconych Darów słyszymy m.in. opowiadanie o drugiej Chrystusowej paruzji.

Po drugie, nie będzie błędnym stwierdzenie, że Wielki Tydzień podzielić można na dwie części: od Wielkiego Poniedziałku do Wielkiej Środy oraz od Wielkiego Czwartku do Wielkiej Soboty. Charakter nabożeństw trzech pierwszych dni, w przeciwieństwie do kolejnych, jest niemalże identyczny z pozostałymi dniami Czerdziesiąticy. Wielkośrodowe „typika” stanowią *de facto* ostatnie nabożeństwo cyklu dobowego tego dnia i jednocześnie wprowadzają w kolejną część Wielkiego Tygodnia. Właściwe duchowe wniknięcie w sens wydarzeń podczas następnych trzech dni, tj. ostatniej wieczery, męki, krzyżowej śmierci, czy złożenia w grobie Chrystusa, wymaga od wiernych pogodzenia się ze sobą tak, aby w sposób jak najbardziej godny mogli oni w nich uczestniczyć. Ten, kto nie traktuje bliźniego jak Chrystusa, nie może bowiem przeżywać wspólnie z Panem tych wydarzeń.

Wzajemne wybaczenie w Duchu Świętym u progu Wielkiego Postu prowadzi do otwarcia duchowych oczu i serc. To właśnie dzięki niemu dla każdego całkowicie realnym staje się prawdziwe pokajanie, jak również odpuszczenie grzechów.

²² *Stichera na Panie wołam do Ciebie w sobotę palmową wieczorem*, [http://www.liturgia.cerkiew.pl/pages/File/docs/triod-08-tydzien-vi\[1\].pdf](http://www.liturgia.cerkiew.pl/pages/File/docs/triod-08-tydzien-vi[1].pdf) [dostęp: 21.12.2018 r.].

²³ *Porządek Wielkiego Powieczera*, <http://www.liturgia.cerkiew.pl/pages/File/docs/hora-09-powieczere.pdf> [dostęp: 13.12.2018 r.].

WYGNANIE ADAMA Z RAJU

Ostatnia niedziela przygotowawcza do Wielkiego Postu w tradycji prawosławnej posiada dodatkowo dwie nazwy. Z uwagi na fakt, że jest to ostatni dzień przed rozpoczęciem okresu Wielkiego Postu, kiedy wierni spożywają nabiał, nadano mu tytuł „niedzieli seropustnej”. Inne jej określenie to „niedziela wygnania Adama z raju”. Zarówno teksty patrystyczne, jak i liturgiczne pouczenia tego dnia w znaczącej części odnoszą się do tragicznego w losach ludzkości wydarzenia, które *de facto* zmieniło bieg całej jej historii – upadku pierwszego człowieka.

Człowiek, jak zresztą wszystko, co zostało powołane przez Boga do istnienia, był „bardzo dobry”, lecz jeszcze nie doskonały. Św. Grzegorz z Nyssy zauważa, że w momencie stworzenia ludzka natura była niczym naczynie, gotowe do wypełnienia doskonałością²⁴. Pełnia doskonałości była zadaniem, przed którym stanęli pierwsi ludzie. To z kolei oznacza, że Bóg stworzył człowieka bezgrzesznym²⁵. Zachowanie tego stanu w ogromnym stopniu uzależnione było od wykorzystania wolnej woli, którą został on obdarzony. Parafrazując słowa św. Jana Damasceńskiego, można powiedzieć, że Bóg stworzył człowieka według natury bezgrzesznym, zaś według woli wolnym. W praktyce oznaczało to, że przy pomocy Bożej człowiek mógł przebywać w stanie ogarniającej go łaski, bądź nieprzymuszony odwrócić się od niej w każdym momencie²⁶. Adam i Ewa nie znając pojęć: grzechu, namiętności, cierpienia, choroby, a przede wszystkim śmierci, nasycali się nieustannie Teofanią, tj. oglądaniem Stwórcy twarzą w twarz. Będąc bezgrzesznymi, prarodzice (gr. *προπάτορες*) mogli rozmawiać z Bogiem jak przyjaciel z przyjacielem, oglądać Jego piękne czyny²⁷ i przez Niego być uświęceni²⁸.

Św. Justyn Popowicz jedną z głównych przyczyn upadku pierwszych ludzi upatruje w niewłaściwym wykorzystaniu ich wolnej woli. „Ewa upadła nie dlatego, że musiała upaść, ale ponieważ tego chciała”²⁹. W upadku kobiety uczestniczyło zarówno ciało jak i dusza. Oczyma przyglądała się bowiem owocowi na drzewie, podziwiając jego piękno, zaś w sercu swym rozmyślała o nim, po czym przystąpiła

²⁴ Γρηγορίου Νύσσης, *Εις Πουλχερίαν Λόγος επικήδειος*, PG 46, 863–878.

²⁵ Αθανασίου Μέγα, *Λόγος Β΄. Πέρι της σατηριώδους επιφανείας του Χριστού, και κατά Απολιναρίου*, PG 27, 1140B.

²⁶ Ιωάννου Δαμασκηνού, *Έκδοσις Ακριβής της Ορθοδόξου Πίστεως*, PG 96, 924.

²⁷ Św. Jan Damasceński przekonuje, że „raj był swego rodzaju królestwem, w którym człowiek doświadczał wolności i radości. Oprócz tego stanowił źródło bogactwa i uciechy. Napelniała go przyjemna woń, oświetlało zewsząd światło, wszystko, co się w nim znajdowało, przewyższało przedstawienie zmysłowego piękna i wspaniałości. Istotnie, była to Boska kraina”. Ιωάννου Δαμασκηνού, *Έκδοσις Ακριβής της Ορθοδόξου*, 912–913.

²⁸ Αθανασίου Μέγα, *Λόγος κατά Ελλήνων*, PG 25, 16.

²⁹ Архим. Иустин (Попович), *О первородном грехе*, Перм: 1999, s. 33.

do jego spożycia. W identyczny sposób zachował się Adam³⁰. Wąż namawiał Ewę do spróbowania zakazanego owocu, lecz nie mógł jej do niczego zmusić, tak samo i ona postąpiła wobec Adama, który miał możliwość odrzucenia jej propozycji, lecz nie uczynił tego, dobrowolnie występując przeciwko słowu Bożemu³¹.

Do chwili upadku ludzie odczuwali obecność Boga na każdym kroku swego życia. Stwórca objawiał im swoją wolę, a oni okazywali jej bezwzględne posłuszeństwo. Ten święty porządek został naruszony w chęci „stania się Bogiem” bez pomocy Boga, w opozycji do Boga. „Prawo Boże – kontynuuje św. Justyn – życie w dobru, zamienione zostało prawem diabła, złem, posłuszeństwem wszystkiemu temu, co złe, życiem pełnym zła [...]”³². Oddalwszy się od Boga, ludzie okazali się niegodni rajskiej słodyczy.

W jednym z tekstów liturgicznych niedzieli seropustnej usłyszeć można takie oto słowa: „Adam siadł naprzeciw raju i łkając oplakiwał swoją nagość: Biada mi, którego pokonało oszustwo złego i zostałem okradziony oraz pozbawiony chwały! Biada mi, w prostocie nagiemu, a teraz zakłopotanemu! O raju, nie nasycę się już twoją słodyczą! Nie ujrzę także Pana i Boga mego, i Stwórcy, pójdę bowiem do ziemi, z której zostałem wzięty. Miłosiernie szczodry, wołam do Ciebie: Zmiłuj się nade mną, upadłym!”³³.

Cała ludzkość w wyniku braku wstrzeźliwości protoplastów doświadczyła szeroko pojętego bólu i cierpienia oraz sama okazała skłonność do grzechu. To właśnie dlatego u progu Świętej Czterdziestnicy Kościół wzywa wiernych do rozpoczęcia osobistej walki duchowej. „Dzięki temu, co oferuje nam post, otrzymujemy to, czego nie osiągnął Adam podczas pobytu w raju, tj. przeobstwienia (gr. *θέωσις*), a dokładniej: płaczu za grzechy, pokory, powściągliwości [...]. Bez tych wartości trudno nam będzie dostąpić tego, co utraciliśmy”³⁴.

Kościół, ukazując przykład Adama i Ewy, głosi, że w osobach pierwszych rodziców dostrzegalny jest los każdego człowieka. Słyszac biblijne opowiadanie o ich upadku, będącym wynikiem nieposłuszeństwa wobec Boga, wierny zaczyna rozumieć, że niejednokrotnie analogiczna sytuacja ma miejsce również i w jego przypadku. „W Wielkim Poście – jak podkreśla metropolita Hilarion Alfeev – przynosimy

³⁰ Autor Synaksarionu na niedzielę seropustną zauważa, że Adam został powołany do istnienia szóstego dnia stworzenia, o szóstej godzinie tegoż dnia (tj. około południa). Stąd też pojawiła się również głęboka w swym przekazie teoria, która zakorzeniła się w Tradycji Kościoła, mówiąca mianowicie o tym, że Chrystus wyciągnął ręce na drzewie krzyża szóstego dnia tygodnia (tj. piątek), o jego szóstej godzinie, na podobieństwo Adama, który wyciągnął swoją rękę w kierunku drzewa poznania dobra i zła. Γ.Δ. Παπαδημητρίου, *Με τους Αγίους μας. Συναξάρια Τριωδίου και Πεντηκοσταρίου*, Αθήνα: Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος 2002, s. 62.

³¹ Αρχим. Иустин (Попович), *Ο πρωτογενής αμαρτία*, s. 45.

³² Αρχим. Иустин (Попович), *Ο πρωτογενής αμαρτία*, s. 45.

³³ *Wieczernia niedzieli seropustnej. Stichera na Chwałę, na Panie wołam do Ciebie*, <http://www.liturgia.cerkiew.pl/triod/01seropustna.pdf> [dostęp: 14.12.2018 r.].

³⁴ Γ.Δ. Παπαδημητρίου, *Με τους Αγίους μας*, s. 66.

pokajanię za skosztowanie zakazanych owoców, za te Boże przykazania, które naruszyliśmy, za wszystko, co źeśmy uczynili przeciwko Bożej prawdzie³⁵. Podobną opinię wyraża inny, nie mniej znany rosyjski teolog, ks. Aleksander Mień. „Każdy z nas – pisze ów duchowny – jest Adamem. Wszyscy oddaliliśmy się od Boga, każdy z nas poszedł własną drogą. Błądzimy, ale znajdujemy się jednocześnie przed obliczem Jego wielkiego miłosierdzia, jakkolwiek byśmy nie zgrzeszyli”³⁶.

*

Upadek, przebaczenie i post – oto centralne tematy ostatniej niedzieli przygotowawczej do Wielkiego Postu. Czterdziestnica to okres, kiedy wierni wraz z Adamem i Ewą oplakują przed zamkniętymi wrotami raju swój grzeszny stan³⁷. W jednym ze starożytnych przekazów mówi się o tym, że życie Adama i Ewy po opuszczeniu Edenu było jednym wielkim *pokajaniem*, szeroko pojętą wstrzeźliwością oraz prośbą o wzajemne wybaczenie i darowanie przez Boga naruszenia Jego przykazania. Stwórca przebaczył im. Na dowód tego, jakie owoce przynosi szczerza skrucha wystarczy przypomnieć, że w Kościele prawosławnym imiona pierwszych rodziców zapisane są w kalendarzu liturgicznym. Osoby Świętych Praojców wspomniane są w przedostatnią niedzielę przed świętem Narodzenia Chrystusa³⁸. Każdego roku, na początku wielkopostnej drogi, Kościół wzywa każdego do pójścia za ich przykładem, jak również do skutecznego unikania tragicznej w skutkach pokusy grzechu.

TEOLOGICZNO-LITURGICZNY WYMIAR OSTATNIEJ NIEDZIELI PRZYGOTOWAWCZEJ DO WIELKIEGO POSTU W KOŚCIELE PRAWOSŁAWNYM

Streszczenie

Artykuł traktuje o ostatniej niedzieli przygotowawczej do Wielkiego Postu w tradycji liturgicznej Kościoła prawosławnego, określanej również jako „niedziela seropustna”, czy „niedziela przebaczenia win”. Cała uwaga wiernych koncentruje się wówczas na potrzebie

³⁵ Митр. Иларион Алфеев, *Господь Иисус Христос стал новым Адамом, чтобы открыть нам путь к возвращению в рай*, <https://mospat.ru/ru/2017/02/28/news142921/> [dostęp: 27.12.2018 r.].

³⁶ Прот. Александр Мень, *Прощёное воскресенье*, <https://azbyka.ru/days/p-nedelja-syropustnaja-vospominanie-adamova-izgnaniya-proshchenoe-voskresene> [dostęp: 27.12.2018 r.].

³⁷ Π. Διονύσιος Καραγιάννης, *Η συγχώρεση και η νηστεία ως προϋποθέσεις της πνευματικής ζωής*, <https://www.romfea.gr/pneumatika/20149-i-sugxoresi-kai-i-nisteia-os-pro%CF%8Bpotheseis-tis-pneumatikis-zois> [dostęp: 14.12.2018 r.].

³⁸ Dlatego właśnie nosi ona miano niedzieli świętych Praojców. Wraz z Adamem i Ewą Kościół czci wówczas pamięć wszystkich sprawiedliwych Starego Testamentu, których życie było jednym wielkim oczekiwaniem na przyjście Mesjasza.

przebaczenia drugiemu człowiekowi, będącego jednym z najważniejszych warunków przestąpienia progu Świętej Czterdziestnicy. Na szczególną uwagę z całą pewnością zasługuje wyjaśnienie samego terminu „przebaczenie”, jak też to, jakiego przesłania teologiczno-moralnego dopatrują się w nim Ojcowie Kościoła oraz teksty nabożeństw okresu wielkopostnego. Ponadto wartym zaakcentowania jest tragiczny w skutkach grzeszny upadek człowieka w raju, który stał się powodem, dla którego ostatnia niedziela Wielkiego Postu uzyskała miano „niedzieli wygnania Adama z raju”. Główną przyczyną wspominania tego właśnie tragicznego w skutkach wydarzenia jest aspekt czysto dydaktyczny. Przed wiernym rozpoczynającym trud postnej drogi roztaczają się dwie perspektywy życia duchowego. Z jednej strony, obdarzony wolną wolą – na wzór swych protoplastów – posiada on możliwość wyboru życia w zgodzie z Bożymi przykazaniami, co skutkować będzie nieustanną z Nim komunią i napawaniem się darem Jego łaski. Z drugiej jednak, obserwuje do czego doprowadza brak wstrzemięźliwości i nieposłuszeństwa wobec Stwórcy. Wielki Post stanowi zatem próbę ukazania właściwej drogi powrotu do rajskiej rzeczywistości i jedności z Bogiem i ludźmi.

Słowa kluczowe: Wielki Post, przebaczenie, grzech, modlitwa

THE THEOLOGICAL AND LITURGICAL ASPECT OF THE LAST SUNDAY IN THE PRE-LENTEN SEASON IN THE ORTHODOX CHURCH

Summary

This article discusses the last Sunday in the Pre-Lenten period in the liturgical tradition of the Orthodox Church known as “Cheese-fare Sunday” or “Forgiveness Sunday”. The faithful’s attention is concentrated on the need to forgive others as one of the main conditions of crossing the threshold of Great Lent. Particularly noteworthy is the explanation of the very term “forgiveness”, as well as the kind of theological and moral message that the Fathers of the Church and the authors of the texts of the services of Great Lent find in it. Furthermore, it also clearly points out the tragic consequences of the fall of man, which is why has also been called “The Sunday of the Expulsion of Adam and Eve from Paradise.” The main reason for recollecting this tragic event is the purely didactic aspect. There are two perspectives of spiritual life for a man who begins the trial of a fast way. On the one hand, endowed with free will - like the protoplasts - has the opportunity to choose a life in accordance with God’s commandments, which will result in constant communion with Him and saturating the gift of His grace. On the other hand, he observes what the lack of temperance and disobedience to the Creator causes. Great Lent is therefore an attempt to show the right way to return to Paradise reality and unity with God and people.

Key words: Great Lent, forgiveness, sin, prayer.

THEOLOGISCH-LITURGISCHE DIMENSION DES LETZTEN
VORBEREITUNGSSONNTAGS ZUR FASTENZEIT IN DER ORTHODOXEN KIRCHE

Zusammenfassung

Der Artikel bezieht sich auf den letzten Vorbereitungssonntag zur Fastenzeit in der liturgischen Tradition der orthodoxen Kirche, der auch „Sonntag der Sündenvergebung“ genannt wird. Die ganze Aufmerksamkeit der Gläubigen konzentriert sich auf die Notwendigkeit der Vergebung der Sünden anderer Menschen, die eine der Grundbedingungen für das Betreten der Schwelle der Heiligen Vierzig Tage ist. Eine besondere Bedeutung erreicht hier vor allem die Erklärung des Begriffes „Vergabung“, aber auch die theologisch-moralische Botschaft dieser Zeit bei den Kirchenvätern sowie die Texte der Gottesdienste in dieser Zeit. Außerdem muss man die tragischen Folgen des Sündenfalls des Menschen im Paradies beachten, durch den die Vigil der Fastenzeit die Bezeichnung „Sonntag der Vertreibung Adams aus dem Paradies“ trägt. Das Erwähnen dieses Ereignisses hat hauptsächlich einen didaktischen Grund. Dem Gläubigen, der die Mühe des Fastenweges auf sich nimmt, werden zwei Perspektiven des geistlichen Lebens vorgelegt. Auf der einen Seite hat er – wie die Urväter – die Möglichkeit, das Leben im Einklang mit göttlichen Geboten zu wählen, was die immerwährende Kommunion mit Gott und den ständigen Empfang seiner Gnade zur Folge hat. Auf der anderen Seite jedoch sieht er, wozu das Fehlen der Enthaltensamkeit und der Ungehorsam gegenüber dem Schöpfer führt. Die Fastenzeit ist also ein Versuch, den richtigen Weg der Rückkehr zur paradiesischen Wirklichkeit und zur Einheit mit Gott und den Menschen aufzuzeigen.

Schlüsselworte: Fastenzeit, Vergebung, Sünde, Gebet.

BIBLIOGRAFIA

- Biblia Tysiąclecia. Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*, Poznań: Pallotinum ⁵2000.
Cyprianus Carthaginensis, *Liber de lapsis*, PL 3, 463-494.
Magruk A., *Wybrane elementy życia liturgicznego w nauczaniu świętego Marka biskupa Efezu Eugenikosa*, Projekt badawczy (etap III), finansowany z dotacji celowej na prowadzenie badań naukowych i prac rozwojowych, służących rozwojowi młodych naukowców oraz uczestników studiów doktoranckich w Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie (2016), Warszawa 2016, mps w bibliotece Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie.
Poniedziałek pierwszego tygodnia postu, [http://www.liturgia.cerkiew.pl/pages/File/docs/czatek-02-poniedzialek\[1\].pdf](http://www.liturgia.cerkiew.pl/pages/File/docs/czatek-02-poniedzialek[1].pdf) [dostęp: 14.12.2018 r.].
Porządek Wielkiego Powieczerja, <http://www.liturgia.cerkiew.pl/pages/File/docs/hora-09-powieczerze.pdf> [dostęp: 13.12.2018 r.].
Schmemmann A., *Wielki Post*, tłum. A. Kempfi, Białystok: Orthdruk 1990.
Starowieyski M., *Czego mogą nas nauczyć Ojcowie Pustyni*, Kraków: List 2006.
W niedzielę seropustną. Wypędzenie Adama. Czuwanie zwykle, [http://www.liturgia.cerkiew.pl/pages/File/docs/triod-02-przedposcie\[2\].pdf](http://www.liturgia.cerkiew.pl/pages/File/docs/triod-02-przedposcie[2].pdf) [dostęp: 21.12.2018 r.].

- W sobotę palmową wieczorem*, [http://www.liturgia.cerkiew.pl/pages/File/docs/triod-08-tydzien-vi\[1\].pdf](http://www.liturgia.cerkiew.pl/pages/File/docs/triod-08-tydzien-vi[1].pdf) [dostęp 21.12.2018 r.].
- W Świętą i Wielką Niedzielę Paschy*, <http://www.liturgia.cerkiew.pl/pages/File/docs/n-02-tydzien-paschalny.pdf> [dostęp: 21.12.2018 r.].
- Wejman H., *Milosierdzie Boga a duch skruchy i wybaczenia w życiu człowieka*, „Colloquia Theologica Ottoniana” 2 (2016), s. 185–200.
- Wtorek pierwszego tygodnia*, [http://www.liturgia.cerkiew.pl/pages/File/docs/poczatek-03-wtorek\[1\].pdf](http://www.liturgia.cerkiew.pl/pages/File/docs/poczatek-03-wtorek[1].pdf) [dostęp: 14.12.2018 r.].
- Βίτης Ευσέβιος, αρχιμ., *Αναβάσεις*, Αθήνα: Έλαφος 1975.
- Δαμασκηνού Ιωάννου, *Εκδοσις Ακριβής της Ορθοδόξου Πίστεως*, PG 96.
- Καραγιάννης Διονύσιος, π., *Η συγχώρεση και η νηστεία ως προϋποθέσεις της πνευματικής ζωής*, <https://www.romfea.gr/pneumatika/20149-i-sugxoresi-kai-i-nisteia-os-pro%CF%8Bprotheseis-tis-pneumatikis-zois> [dostęp: 14.12.2018 r.].
- Μέγα Αθανασίου, *Λόγος Β΄. Πέρι της σωτηριώδους επιφανείας του Χριστού, και κατά Απολιναρίου*, PG 27.
- *Λόγος κατά Ελλήνων*, PG 25.
- Νύσσης Γρηγορίου, *Εις Πουλχερίαν Λόγος επικήδειος*, PG 46.
- Παπαδημητροπούλου Γ.Δ., *Με τους Αγίους μας. Συναζάρια Τριωδίου και Πεντηκοσταρίου*, Αθήνα: Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος 2002.
- Χρυσοστόμου Ιωάννου, *Περί νηστείας*, PG 62, 731–737.
- Алфеев Иларион, митр., *Господь Иисус Христос стал новым Адамом, чтобы открыть нам путь к возвращению в рай*, <https://mospat.ru/ru/2017/02/28/news142921/> [dostęp: 27.12.2018 r.].
- Затворник Феофан, свят., *Мысли на каждый день года по церковным чтениям из слова Божия*, Москва: Отчий Дом 2012.
- Μень Александр, прот., *Процёное воскресенье*, <https://azbyka.ru/days/p-nedelja-syro-pustnaja-vospominanie-adamova-izgnanija-proshchenoe-voskresene> [dostęp: 27.12.2018 r.].
- (Ποпович) Иустин, архим., *О первородном грехе*, Перм 1999.